

Antoni Markunas, Mikołaj Stefaniszyn

Rola i miejsce środków technicznych w dydaktyce języków obcych

Studia Rossica Posnaniensia 6, 171-185

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ANTONI MARKUNAS
MIKOŁAJ STEFANISZYN
Poznań

ROLA I MIEJSCE ŚRODKÓW TECHNICZNYCH W DYDAKTYCE JĘZYKÓW OBCYCH

1

Funkcja komunikatywna języka nabiera szczególnie ważnego znaczenia w obecnym czasie. Rozwój nauki, kultury i techniki sprzyja bowiem rozszerzeniu i intensyfikacji stosunków międzynarodowych. W związku z tym wzrasta konieczność doskonalenia, pogłębienia znajomości języków obcych; zwiększa się stale zapotrzebowanie na specjalistów, którzy biegle posługują się językami obcymi. W świetle powyższego za jeden z najpilniejszych należy uważać problem udoskonalenia metodyki nauczania języków obcych, znalezienia nowych sposobów i chwytów zwiększających jego efektywność, a skierowanych głównie na opanowanie przez uczących się obcojęzycznej mowy ustnej.

Znany angielski metodyk P. Garry pisze:

[...] należy ćwiczyć cztery rodzaje umiejętności: słuchanie, mówienie, czytanie, pisanie (rozumienie jest głównym komponentem w każdym z nich). Znaczy to, że główną naszą troską powinny być nie trudności artykulacyjne, zwiększenie zasobu leksykalnego, gramatyki i struktury, lecz umiejętności językowe¹.

W chwili obecnej nikt już nie ma wątpliwości, że w wyrobieniu umiejętności językowych związanych z mową ustną należy stosować ustne metody ćwiczeń, zaś związanych z czytaniem i pisanem — pracę z tekstem. Każdy z tych rodzajów umiejętności posiada własną specyfikę. Stąd wniosek: właściwości poszczególnych pomocy naukowych wykorzystywanych w nauczaniu języków obcych muszą być dostosowane do specyfiki czterech umiejętności językowych. Jak słusznie podkreśla T. Woźnicki, uczyć się języka — to zapoznawać się z systemem fonicznym (wyrobienie słuchu fonematycznego i kinestezji artykulacyjnej), ortograficznym (ortografia gramatyczna), leksykalnym (wyrazy, zwroty idiomatyczne) oraz gramatycznym (konstrukcje gramatyczne)².

¹ P. Garry, *Teaching English as a Foreign Language*, London 1955, s. 7.

² T. Woźnicki, *Analiza funkcji pomocy naukowych w nauczaniu języków obcych*, „Języki Obce w Szkole” 1968, nr 1, s. 31.

Jest to zatem cały zespół czynności wymagający stosowania różnorodnych pomocy naukowych. Ze względu na priorytet komunikacji ustnej, w dalszej części artykułu zajmiemy się analizą jedynie tych środków, które przyczyniają się do szybszego opanowania nawyków i umiejętności obcojęzycznej mowy ustnej. Przed tym jednak spróbujemy dokonać podziału wszystkich środków (pomocy naukowych) wykorzystywanych w procesie nauczania języka obcego.

2

Próby systematyzacji pomocy naukowych były już nieraz podejmowane. Tak np. T. Woźnicki³ proponuje następujący podział:

I. Pomoce wzrokowe:

1. Inscenizacja niema.
2. Model trójwymiarowy w skali (kukielki, samochodziki).
3. Film ruchomy niemy (barwny i czarno-biały).
4. Film rysunkowy niemy (barwny i czarno-biały).
5. Przezrocza (film — fixé).
6. Tablica flanelowa i magnetyczna.
7. Fotografia (barwna i czarno-biała).
8. Rysunek (barwny i czarno-biały).
9. Schemat (np. artykulacji fonicznej).
10. Tekst pisany (podręcznik, tablica, grafoskop).
11. Symbol (transkrypcja fonetyczna, gest).

II. Pomoce słuchowe:

1. Nagrania na taśmie magnetofonowej.
2. Nagrania na płycie gramofonowej.
3. Nagrania optyczne (zniekształcenia).
4. Nagrania z filtrem — ucho elektronowe dra Tomatisa (Francja), korektor profesora Korna (Belgia).

III. Pomoce mieszane:

1. Inscenizacje.
2. Film ruchomy dźwiękowy (barwny i czarno-biały).
3. Film animowany dźwiękowy (barwny i czarno-biały).
4. Przezrocza z nagraniem na taśmie lub płycie.

Jak widać, jest to podział dosyć tradycyjny, dokonany bez podejścia funkcjonalnego, a raczej uwzględniający rodzaje pogłębłości w nauczaniu języków obcych. Naszym zdaniem za główne kryterium podziału pomocy naukowych należałoby przyjąć cel nauczania. Z metodycznego punktu widzenia

³ Tamże, s. 32.

trzeba by przy podziale uwzględnić plan funkcjonalny (cel wykorzystania) oraz charakter pomocy. Taką właśnie klasyfikację przedstawia następująca tabela:

Cel metodyczny stosowania środków	Rodzaj środków		
	wzrokowe	słuchowe	wzrokowo-słuchowe
przekazanie wiadomości o języku	schematy gramatyczne i syntaktyczne, tablice, diagramy, słowne środki drukowane	odtworzenie wcześniej nagranych wykładów	wykłady prowadzone w języku obcym
wyrobienie pierwotnych nawyków i umiejętności z uwzględnieniem poszczególnych aspektów języka (mówienie przygotowane)	przedmioty i zjawiska z otoczenia, gry, makiety, modele, rekwizyty, flanelograf, tablice magnetyczne, ilustracje, obrazki proste, rysunki, fotografie, przezrocza, filmy nieme, schematy artykulacji fonicznej	nagrania na taśmach magnetofonowych (zwłaszcza programy do laboratorium językowego), nagrania gramofonowe, audycje radiowe, nagrania z filtrem.	różne czynności z komentarzem w języku obcym, przezrocza udźwiękowane, filmy dźwiękowe
wyrobienie umiejętności wtórnych (mówienie nieprzygotowane, spontaniczne)	teksty dydaktyczne, obrazki sytuacyjne (historyjki), rysunki, flanelograf, tablice magnetyczne, reprodukcje dziełmalarzy, serie przezroczy, filmy nieme, inscenizacje nieme	nagrania na taśmach magnetofonowych i płytach gramofonowych, audycje radiowe	inscenizacje, zabawy, przezrocza z zsynchronizowanymi nagraniami, filmy dźwiękowe, audycje telewizyjne.

Analizy pomocy naukowych nie sposób przeprowadzać w oderwaniu od problemu pogładowości oraz bez wyjaśnienia pojęcia „pomocze pogładowe”. Pogładowość w nauczaniu języków obcych ma obszerniejszą treść niż w nauczaniu innych przedmiotów. W tym miejscu ograniczymy się do przypomnienia, iż środki pogładowości dzielą się na:

1. niejęzykowe (naturalne przedmioty i zjawiska, statyczne obrazy przedmiotów i zjawisk, dynamiczne obrazy przedmiotów i zjawisk, środki ekstralingwistyczne, np. mimika, ruchy, stan emocjonalny);
2. językowe (mowa pisemna języka obcego, naturalna mowa ustna w języku obcym, substytut mowy obcojęzycznej — zapis dźwiękowy).

Pozostaje jeszcze do wyjaśnienia określenie „pomocze pogładowe”. Przez naukowe pomocze pogładowe w nauczaniu języków obcych będziemy rozumieli

takie pomoce dydaktyczne, które wizualnie lub przy pomocy dźwięku odtworzają zjawiska języka obcego czy też akt komunikacji obcojęzycznej. Zadanie to najlepiej i najdokładniej spełniają techniczne środki nauczania.

3

Po II wojnie światowej coraz częściej zaczęto mówić o technicznych środkach nauczania. Obecnie powszechne stosowanie ich w pracy dydaktyczno-wychowawczej można wytłumaczyć następującymi podstawowymi właściwościami współczesnego rozwoju społeczeństwa:

Po pierwsze, wpływa na to bardzo szybki rozwój myśli naukowo-technicznej, ogromny wzrost informacji naukowych. Postęp naukowo-techniczny wywiera wpływ nie tylko na treść nauczania, lecz również na metody, formy i sposoby przygotowania specjalistów. Szkoła socjalistyczna powinna przy tym na wszystkich szczeblach rozwijać zdolności samodzielnej pracy twórczej wychowanków, kształtować nawyki dociekań, samodzielnych badań oraz poszukiwania optymalnych dróg rozwiązywania postawionych zadań. Należy tutaj podkreślić, że nie tylko tradycyjne pomoce naukowe lub podręczniki, lecz również pokazowe eksperymenty, doświadczenia nie są w stanie w całości odzwierciedlić wewnętrzny sens zjawisk, związek procesów i przedmiotów, gdyż są one ograniczone bądź zewnętrzną stroną procesu, bądź jego końcowym wynikiem. Jedynie środki techniczne dzięki szerokim możliwościom przestrzenno-czasowym, możliwościom przeniknięcia do świata niewidocznego dla nieuzbrojonego oka, dzięki odzwierciedleniu zjawisk, przedmiotów i procesów, okazują się najbardziej przydatne.

Po drugie, w ostatnich latach dokonuje się przewartościowanie miejsca i roli różnych źródeł poznania i kształcenia. Często tradycyjna dydaktyka niezbyt chętnie ustępuje miejsca nowym metodom i środkom nauczania. Łatwiej tego dokonać przez włączenie do procesu dydaktycznego środków technicznych, które usprawniają przekazywanie uczącym się wiadomości współczesnych, operatywne przekazywanie nowej informacji naukowej.

Po trzecie, każdy członek społeczeństwa socjalistycznego powinien posiadać swój poziom kulturalny, kwalifikacje zawodowe. Proces ten znacznie ułatwiają audycje radiowe i telewizyjne oraz filmy popularnonaukowe. Zastosowanie tych środków w procesie dydaktyczno-wychowawczym stwarza przesłanki do wytworzenia nawyków samokształcenia u ludzi dorosłych przy pomocy radia i telewizji.⁴

Zadanie ogólne środków technicznych polega na dydaktycznym modelowaniu realnej rzeczywistości. Podkreślamy zasadniczą wagę właśnie modelo-

⁴ *Технические средства обучения в средней школе* под ред. Л. П. Прессмана, Москва 1972, s. 6.

wania dydaktycznego, gdyż samo maksymalne nawet przybliżenie do rzeczywistości nie zawsze może mieć istotne znaczenie dla celów nauczania. Techniczne środki nauczania powinny pobudzać do refleksji, myślenia, aktywizować procesy analizy, syntezy itp. Różne środki techniczne ułatwiają osiągnięcie różnorodnych celów. W zależności od spełnionych funkcji możemy je podzielić na:

- 1) informacyjne — demonstrowanie pogładowości wzrokowej, słuchowej i audiowizualnej (film, telewizja, radio, magnetofon, rzutnik itd.);
- 2) kontrolujące — stosowane przy egzaminach, zaliczeniach maszyny do kontroli indywidualnej i zbiorowej;
- 3) nauczające (kształcące) — maszyny dydaktyczne z blokiem sprzężenia zwrotnego do samodzielnego przerobienia nowego materiału lub powtórzenia znanego, a także do sprawdzenia prawidłowości jego przyswojenia.

Zadanie modernizacji technicznej procesu nauczania we współczesnej szkole w całej rozciągłości powinno być postawione również przed praktyką nauczania języków obcych na wszystkich szczeblach. Wymaga to rozwiązania łączących się z tym problemów teoretycznych i praktycznych. Rola technicznych środków w nauczaniu języków obcych jest zaiste nieoceniona. Słyszysz się czasem zdanie, iż żadne odkrycie od czasu wynalezienia druku nie miało tak ważnego, wręcz rewolucyjnego znaczenia dla procesu nauczania i samokształcenia języków obcych, jak zastosowanie środków technicznych, a zwłaszcza magnetofonu (laboratorium językowego) lub filmu⁵. Środki techniczne umożliwiają przeniesienie wielu rodzajów często nieefektywnych ćwiczeń pisemnych do sfery komunikacji ustnej. Intensyfikują one pracę uczących się w czasie zajęć i pracę pozalekcyjną, zwiększają czas indywidualnego kontaktu z obcojęzyczną mową ustną, ułatwiają zarówno indywidualizację procesu nauczania języka na ćwiczeniach jak i w kontrolowaniu wyników. Dobrane w odpowiedni sposób materiały prezentowane przez środki techniczne odgrywają bardzo ważną rolę w ideowym wychowaniu uczniów, zapoznają ich z historią, kulturą i życiem kraju, którego języka się uczą.

W latach poprzednich zwracano większą uwagę na miejsce i rolę poszczególnych środków technicznych w procesie dydaktycznym oraz na prawidłowości ich wykorzystania w pierwszym rzędzie na etapie początkowym nauczania języka, zwłaszcza z chwilą rozpowszechnienia nauczania programowanego. Dużo uwagi udzielano wykorzystaniu środków technicznych w nauczaniu fonetyki i struktur gramatycznych. Coraz szersze wdrożenie środków technicznych do procesu nauczania języków obcych wymaga bardziej precyzyjnego

⁵ „Advances in Teaching Modern Languages”, 1964, vol. 1, s. 115.

określenia ich funkcji. Obecnie powstaje problem zastosowania środków technicznych w poszczególnych stadiach nauczania języków obcych w celu ułatwienia opanowania języka w sferze komunikacji ustnej. Wykorzystanie techniki na równi z ogólną intensyfikacją procesu dydaktycznego w kompleksie złożonych chwytów opartych o koncepcję lingwistyczne, psychologiczne i metodyczne na pewno przyczyni się do podniesienia wciąż jeszcze niedostatecznego poziomu nauczania języków obcych na wszystkich etapach.

4

Głównym zadaniem technicznych środków nauczania języka obcego jest intensyfikacja procesu jego przyswojenia. Polega ona na oddziaływaniu na świadomość uczącego się z uwzględnieniem realnych możliwości dynamiki pracy jego mózgu. Przekazywanie informacji, której charakter nie odpowiada specyfice zadań dydaktycznych, wywołuje nieadekwatny przebieg procesów psychicznych. Osiągnięcie postawionych celów bywa nieraz utrudnione przez zwiększenie napięcia nerwowo-psychicznego, obniżenia dokładności i szybkości reakcji i uwagi, szybkie zmęczenie, co w rezultacie prowadzi do zmniejszenia wyników stosowania środków technicznych. Nasuwają się zatem następujące wnioski: każdy rodzaj środków technicznych powinien być przeznaczony dla określonego etapu nauczania (to znaczy: mieć odpowiednie przeznaczenie dydaktyczne) oraz dostosowany do celu nauczania.

Jak zaznaczają S. Ablam i B. Benediktow⁶, badania eksperymentalne opanowania mowy obcojęzycznej wskazują, że oprócz ogólnych prawidłowości wykorzystania środków technicznych w procesie dydaktycznym zastosowanie ich w nauczaniu języków obcych ma swoją specyfikę. Zastosowanie środków technicznych zakłada uwzględnienie cech indywidualno-psychologicznych uczących się, czasu ich reakcji werbalnej i szybkości mowy, rozumienie przez nich połączeń międzywyrazowych; jest to potrzebne zwłaszcza przy pogładowości audialnej i wizualanej. W każdym procesie nauczania mamy pogładowość zewnętrzną (w postaci przedmiotów i zjawisk realnej rzeczywistości lub ich modeli) oraz pogładowość wewnętrzną (stany pamięci).

Podczas uczenia się języka obcego do mózgu uczących się nie przenikają z reguły nowe wiadomości o realnej rzeczywistości. Cel stosowania środków technicznych jest inny — ułatwienie zmiany myślenia w języku obcym z wyłączeniem skomplikowanych mechanizmów mowy rodzimej. W innym miejscu jeden ze wspomnianych autorów podkreśla, że system środków technicznych wykorzystuje się w celu stworzenia zewnętrznej (przedmiotowej) pogładowości wzrokowej, gdyż przejście od nazywania odbieranych treści do nazywania

⁶ С. Аблам, Б. Бенедиктов, *Условия применения технических средств для обучения иностранным языкам*. В: *Технические средства и программирование при обучении иностранной речи в вузе*, Минск 1971, с. 6.

odpowiednich pojęć odbywa się dosyć łatwo; proces odwrotny jest trudniejszy. Przejawia się to w łatwiejszym, szybszym opanowaniu mowy kontekstowej, aniżeli sytuacyjnej. Praktyka wykazuje, że możliwe jest łatwe przełączenie się z mowy sytuacyjnej na kontekstową. Dlatego właśnie mówienie w języku obcym przy zastosowaniu bodźców z ekranu czy też słuchanie przy równoczesnym odbiorze obrazów ma wyjątkowo ważne znaczenie w procesie opanowania obcojęzycznej mowy ustnej⁷.

Umiejętne, racjonalne wykorzystanie środków technicznych jest efektywnym zabiegiem umożliwiającym, według K. Karpowa, następujące realizacje czynności:

1. Pokazanie przedmiotów, zjawisk oraz bardziej skomplikowanych obrazów statycznych i dynamicznych.
2. Opowiadanie epizodu, opis zdarzenia.
3. Odtworzenie dialogu rozmowy, odczytu itp.
4. Odtworzenie treści odpowiedniego paragrafu podręcznika.
5. Deklamowanie wiersza.
6. Objaśnienie nowych słów lub reguł.
7. Kontrola przerobionego materiału.
8. Wystąpienie w charakterze partnera dialogu.
9. Ujawnienie błędu i poprawienie go przy pomocy klucza.
10. Podyktowanie tekstu do przetłumaczenia lub dyktanda ortograficznego.
11. Powtórne odtworzenie wykładu lub cyklu wykładów.
12. Automatyzacja i ćwiczenie nawyków w formie samodzielnych zajęć pozalekcyjnych⁸.

Ćwiczenia te mogą uwzględniać analizę słuchową, powtórzenie, transformację fonetyczną, gramatyczną lub leksykalną, uzupełnienie lub przetłumaczenie dowolnego elementu.

Jednym z istotnych mankamentów tradycyjnego procesu nauczania z cybernetycznego punktu widzenia jest ograniczenie przepustowości kanału sprzężenia zwrotnego. Nauczyciel zazwyczaj nie ma możliwości kontroli przyswojenia wiadomości, wyrobienia umiejętności i nawyków jednocześnie lub nawet w krótkich odstępach czasu u wszystkich uczniów. Poszerzenie kanału sprzężenia zwrotnego przy pomocy środków technicznych znacznie więc ułatwia nauczycielowi sterowanie procesem nauczania, aktywizuje pracę uczniów, zaś zastosowanie urządzeń zapewniających samokontrolę stwarza możliwość, aby znaczną część pracy związanej z korektą popełnionych błędów powierzyć uczniom.

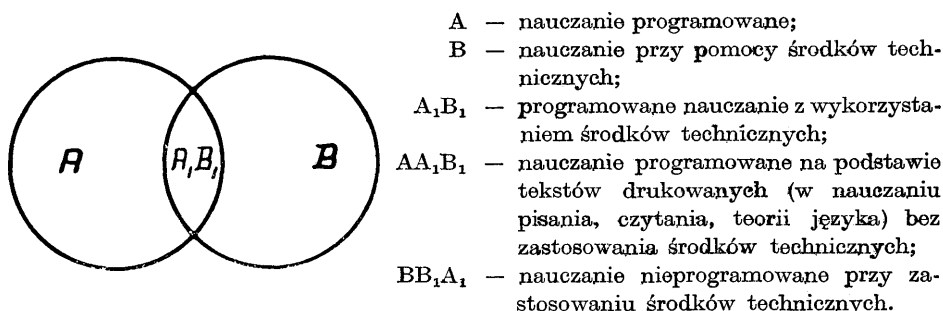
Efektywność ćwiczeń z zastosowaniem środków technicznych zależy od

⁷ Б. Бенедиктов, *Психология обучения иностранным языкам и применение технических средств*. W: *Применение технических средств обучения для интенсификации обучения иностранным языкам*, Рига 1969, s. 4.

⁸ К. Капов, *Система программы рованных упражнений с использованием технических средств*. W: *Из опыта преподавания русского языка нерусским*, Москва 1963, s. 23.

wielu czynników, m.in. od komunikatywności ćwiczeń, organizacji sprzężenia zwrotnego między uczącymi się a środkami technicznymi, uwzględnienia czynników czasowych opanowania mowy obcojęzycznej, stopnia intensyfikacji tego procesu.

Wspomnieliśmy już o programowanym nauczaniu języków obcych. Problemowi temu poświęcono wiele prac, które w sposób wyczerpujący określają jego znaczenie i miejsce w dydaktyce języków obcych⁹. Zatrzymamy się przeto jedynie na stosunku wzajemnym nauczania programowanego i technicznych środków nauczania. Stosunek ten przedstawia następujący diagram:

Z powyższego widzimy, że pojęcia nauczania programowanego i stosowania środków technicznych nie znaczą to samo.

O środkach audiowizualnych będzie mowa w dalszej części artykułu. Obecnie bardziej szczegółowo omówimy możliwość zastosowania audytywnych środków technicznych. Mamy tu na myśli magnetofon oraz laboratorium językowe. Wykorzystanie środków zapisujących i odtwarzających dźwięk pozwala wzorcową mowę obcojęzyczną uczynić obiektem obserwacji, analizy i naśladowania, maksymalnie wykorzystać zdolności imitacyjne uczniów. K. Karpow wyróżnia takie oto rodzaje pracy z magnetofonem¹⁰ (w laboratorium językowym):

I. Wyrobienie nawyków artykulacyjnych:

1. Przesłuchiwanie nagrania według tekstu transkrypcji i intonacji.
2. Czytanie w przerwach odtwarzanych z taśmy elementów ćwiczenia.
3. Powtarzanie w przerwach odtwarzanych z taśmy elementów bez tekstu (ze słuchu).
4. Zsynchronizowane z fonogramem czytanie tekstu.
5. Zsynchronizowane z fonogramem powtarzanie tekstu ze słuchu.
6. Przygotowanie się do wygłaszania z pamięci urywkowych tekstów według fonogramu i książki.

⁹ A. Szulc, *Lingwistyczne podstawy programowania języka*, Warszawa 1971.

¹⁰ К. Карпов, *op. cit.*, s. 23; Tenże, *Возможности применения технических средств при обучении языку*. W: *Очерки по методике преподавания русского языка*, Москва 1962, s. 47.

7. Przygotowanie się do czytania według nagranego tekstu.
8. Przygotowanie się do wygłaszania z pamięci wierszy, przysłów, porzekadeł itd. według fonogramu.
9. Odtwarzanie treści tekstu z taśmy magnetofonowej, opowiadanie tekstu.
10. Dyktando fonetyczne dla transkrypcji.
11. Dyktando fonetyczne dla analizy i oznaczenia intonacji.
12. Zapis na taśmę ćwiczeń 2, 3, 4, 5, 9 oraz analiza popełnianych błędów i ich korekcja.
13. Słuchanie zapisu kilku uczniów tego samego tekstu w celu wykrycia indywidualnych właściwości wymowy.
14. Fonetyczna analiza mowy w różnych stylach.
15. Analiza ćwiczeń, które celowo zawierają najbardziej typowe błędy fonetyczne.

II. Ćwiczenia gramatyczne:

1. Ustne tłumaczenia zdań odbieranych ze słuchu na język rodzimy i odwrotnie.
2. Ćwiczenia ustne, które wymagają dopasowania w zdaniu słów podanych przez fonogram w formie podstawowej.
3. Ćwiczenia wymagające transformacji gramatycznej, połączeń międzywyrazowych i zdań.
4. Odpowiedzi na pytania w przerwach, dotyczące przerobionego materiału gramatycznego.
5. Analiza gramatyczna odtwarzanego tekstu i odpowiedzi w przerwach na pytania gramatyczne do tekstu.
6. Dyktando interpunkcyjne.
7. Dyktando na transformację gramatyczną.
8. Dyktando tłumaczeniowe na przerobione tematy gramatyczne.
9. Analiza ćwiczeń celowo zawierających najbardziej typowe błędy gramatyczne.

III. Praktyka językowa:

1. Przygotowanie się do czytania tekstu według fonogramu.
2. Ułożenie planu lub pytań do przesłuchanego tekstu.
3. Krótkie opowiadania treści słyszanego tekstu.
4. Dokładne opowiadanie treści słyszanego tekstu.
5. Opowiadanie treści z maksymalnym zachowaniem jednostek leksykalnych, gramatycznych i fonetycznych słyszanego tekstu.
6. Ułożenie konspektu słyszanego tekstu.
7. Wypracowanie według słyszanego tekstu.
8. Przygotowanie dialogu na temat tekstu.
9. Przygotowanie monologu na temat tekstu.
10. Analiza tekstu słyszanego.

11. Odpowiedzi na nagrane pytania dotyczące tekstu.
12. Ćwiczenia na uzupełnienie, transformację leksykalną odtwarzanych zdań.
13. Słuchanie i analiza zapisanych urywków tekstów literatury pięknej.
14. Ćwiczenia, w wyniku których można wyłonić najbardziej typowe błędy leksykalne.
15. Miesięczne i semestralne kontrolne zapisy mowy uczniów na taśmę.

Jest to wyliczenie jedynie podstawowych możliwości wykorzystania fonogramu w nauczaniu języków obcych. Czytelników, którzy chcą bardziej szczegółowo zapoznać się z tym zagadnieniem, odsyłamy do obszernej literatury¹¹. W tym miejscu zacytujemy jedynie wypowiedź S. Bazyłki, z którą całkowicie się zgadzamy:

Laboratorium (językowe) służy wprawdzie do nauczania zarówno systemu fonicznego języka, jak i gramatycznego, jednakże nie we wszystkich fazach procesu nauczania. Będąc integralną częścią jednostki dydaktycznej laboratorium stosowane jest tylko do ćwiczeń prawie mechanicznych wyrabiających arefleksyjne użycie przez ucznia środków komunikacji językowej nauczanych konstrukcji języka, co w efekcie powinno prowadzić do arefleksyjnego opanowania całej struktury systemu języka¹².

Korzyść ćwiczeń z magnetofonem (w laboratorium językowym) jest oczywista przy nauczaniu języka obcego w ogóle. Audytywne środki techniczne intensyfikują zajęcia audytoryjne przez zwiększenie tzw. indywidualnego czasu mówienia każdego uczącego się, umożliwiają kontakt z mową obcojęzyczną poza zajęciami, przedłużają i indywidualizują praktykę językową uczniów, zapewniają zróżnicowanie ćwiczenia dla uczniów słabszych i mocniejszych, znacznie ułatwiają kontrolę wyników nauczania. Jednakże posiadają one szereg mankamentów. Informacja przekazywana jedynie przez kanał słuchowy jest magazynowana i przetwarzana w pewnej mierze jednostronnie, gdyż brak tutaj wzmocnienia wizualnego. Specyfika kanału słuchowego komunikacji powoduje często szybkie rozproszenie uwagi uczących się. Nie zawsze można przewidzieć i realizować funkcjonowanie mechanizmów sprzężenia zwrotnego. Istniejąca aparatura często jeszcze nie odpowiada wymogom technicznym. Przy percepcji słów spikera tylko przez kanał słuchu (brak mimiki, gestów mówiącego ułatwiających rozumienie) istnieje niebezpieczeństwo, iż tego typu ćwiczenia mogą być niezrozumiałe dla studentów. Warto przy okazji podać tzw. „współczynnik nierozumienia”, to jest wielkość

¹¹ T. Woźnicki, *Magnetofon w nauczaniu języków obcych*, Warszawa 1964; J. Brzeziński, *Laboratorium językowe w nauczaniu języków obcych*, Warszawa 1969; A. Szulc, *Laboratorium językowe jako środek nauczania języka obcego*, „Dydaktyka Szkoły Wyższej” 1968, nr 3 - 4 i inni.

¹² S. Bazyłko, *Rola laboratorium językowego w nauczaniu języków obcych*, „Języki Obce w Szkole” 1970, nr 1, s. 35.

zniekształcenia podczas przekazu percypowanej informacji. Przedstawia się on następująco: 1) dla audytywnego źródła informacji (magnetofon, radio, gramofon) — 0,4; 2) dla audiowizualnego źródła informacji — 0,25; 3) dla mowy ludzkiej „widzianej” — od 0,1 do 0,2¹³.

Dane te również przemawiają więc za stosowaniem wzrokowo-słuchowych źródeł informacji, a zwłaszcza filmów naukowo-dydaktycznych.

5

Stosowanie samych tylko środków audytywnych, jak już wspomnieliśmy, nie jest uzasadnione w nauczaniu obcojęzycznej mowy ustnej, gdyż uczniowie pozbawieni są sytuacji językowych, a to znacznie obniża efektywność takich ćwiczeń. Mowa ustna nie może istnieć w oderwaniu od mówiących, od okoliczności, które warunkują informację, rytm, zawierają dodatkową informację typu ekstralingwistycznego. Ćwiczenia programowane natomiast nie uczą posługiwania się językiem obcym w określonych sytuacjach. W związku z powyższym powstaje pytanie: jak najlepiej stworzyć sztuczne sytuacje językowe?

Ogólnie wiadomo, że aby opanować mowę ustną, nie wystarczy trenować umiejętności aż do wyrobienia nawyków użycia poszczególnych środków językowych. P. Galpierin wysunął teorię o dwóch rodzajach gotowości uczących się stosowania materiału nauczania: o gotowości tzw. operacyjnej i motywacyjnej¹⁴. Teorię tę zastosowali do nauczania języków obcych I. Bierman i B. Buchbindier. Twierdzą oni, że w celu opanowania mowy ustnej uczący się powinni zautomatyzować umiejętności, to znaczy wytworzyć nawyki posługiwania się koniecznym minimum materiału językowego. Zautomatyzowane umiejętności autorzy nazywają gotowością operacyjną. Osiągnąć ją można, stosując różnorodne ćwiczenia językowe zbudowane na zasadzie logiki (m. in. tablice substytucyjne i transformacyjne), ćwiczenia artykulacyjne itp. Jednakże w procesie komunikacji naturalnej potrzebne są jeszcze dodatkowe nawyki spontanicznego stosowania elementów języka w zmieniających się sytuacjach. W warunkach naturalnych włączenie się do aktu komunikacji wymaga odpowiednich elementów zarówno językowych, jak i ekstralingwistycznych. A zatem w systemie ćwiczeń poglądowych wytwarzających nawyki konwersacyjne w języku obcym powinny być stosowane ćwiczenia wyrabiające gotowość motywacyjną. Wyżej wymienieni autorzy słusznie — naszym zdaniem — podkreślają, że ćwiczenia takie powinny podnosić umiejętności i nawyki uczniów do stopnia odpowiadającego wymogom naturalnych komunikacji językowych, powinny

¹³ W. F. Carey, *Problems of Misunderstanding. Mechanical Aids to Technical Presentation*, "The Year Book of Education" 1960, s. 90.

¹⁴ П. И. Гальперин, *Типы ориентации и активность обучения*, „Радянська школа” 1962, nr 3, s. 23 - 28.

być też wzorem, modelem, a jednocześnie służyć jako bodziec do wypowiedzi w konkretnej sytuacji życiowej¹⁵.

Najbardziej efektywną pogładową pomocą dydaktyczną, która przedstawia modele komunikacyjne języka obcego i jednocześnie pobudza do wypowiedzi w konkretnej sytuacji życiowej, jest film. Spełnia on najlepiej zadania skonstruowania ćwiczeń trenujących gotowość motywacyjną uczących się do mówienia oraz do bezpośredniego rozumienia mowy. Jak pisze L. Leja:

Z pojawieniem się filmów na początku obecnego wieku powstały pierwsze myśli o możliwości samodzielnego wykorzystania kina w procesie nauczania. Iluzja ruchu odczuwana jako sam ruch życia i myśli, synchronizacja obrazu i dźwięku, kinematograficzne obnażanie ukrytych zjawisk i procesów, detalizacja i powiększenie, analiza ulotnych i długich procesów — wszystko to są czynniki poważnie zwiększające efektywność nauczania. Nadzwyczaj imponował wykładowcom dynamizm filmu, a szczególnie możliwości jednoczesnego mówienia i pokazywania. Oko kinowe występuje tutaj jako instrument poznania, a montaż filmowy wybiera rzeczy istotne dla przekazu¹⁶.

Film przedstawia najczęściej osoby mówiące, a zatem do rozumienia komunikatu przyczynia się prozodia językowa, gest, mimika oraz sytuacje pozajęzykowe. Mówiący przekazuje *quantum* elementów znaczących przez intonację, niewerbalne środki komunikacji, które pozwalają słuchającemu łatwo zrozumieć, a nawet wyprzedzić myśl nadawcy komunikatu.

Konkretne zagadnienia stawiane przez teorię filmu naukowo-dydaktycznego rozpatruje znany radziecki pedagog i teoretyk filmu S. Archangielskij. Za pierwszoplanowe uważa on następujące: 1) w jakich wypadkach należy stosować film naukowo-dydaktyczny w procesie nauczania (przy przerabianiu jakich tematów)? 2) jaki charakter powinny mieć pomoce filmowe? 3) jakie środki wyrazu powinno się stosować? 4) jak należy pomoce filmowe wykorzystywać?¹⁷

Film powinien być skomponowany tak, aby w maksymalnym stopniu aktywizować uczących się w procesie percepcji materiału filmowego, ułatwiać jego porównanie, analizę, transponowanie, syntezę itd., ułatwiać przeniesienie uczniów do różnych okoliczności oraz stwarzać różnorodne sytuacje wymagające odpowiedniej reakcji językowej.

Film językowy jest środkiem audiowizualnym przedstawiającym pogładowość sytuacyjną. Sytuacje i tekst filmu tworzą tzw. sytuacje językowe. Podobnie przeźrocza również przedstawiają sytuacje językowe, lecz są one nienaturalne i mogą być wykorzystane jedynie w określonym miejscu.

¹⁵ И. М. Берман, В. А. Бухбиндер, *Ситуативность и обучение устной речи*, „Иностранные языки в школе” 1964, nr 5, s. 10 - 12.

¹⁶ L. Leja, *Wykorzystanie telewizji jako środka-metody w kształceniu nauczycieli*. W: *Telewizja w szkolnictwie wyższym*, Warszawa 1972, s. 190.

¹⁷ С. И. Архангельский, *Размышления у экрана*, „Вестник высшей школы” 1965, nr 3, s. 25 - 29.

Wymaga jeszcze naświetlenia problem stosunku filmu do telewizji w nauczaniu języka obcego. Z jednej strony mają one cechy wspólne, np. sprowadzają świat do audytorium, pozwalają przekazać informacje i zademonstrować wszystko to, czego metodami tradycyjnymi przekazać się nie da. Telewizja posiada przewagę nad filmem, gdyż równocześnie może obsługiwać wiele sal, a nawet budynków o dużej liczbie uczniów, nie wymaga zaciemniania sal. Jednakże ma ona też swoje minusy: 1) mały obraz; 2) niewspółmierny wielomilionowy koszt; 3) wreszcie, co bardzo ważne, telewizja musi przeważnie wykorzystywać już istniejące filmy (na równi z innymi formami pracy). A zatem, najpierw trzeba zrealizować filmy i wyodrębnić ich specyfikę w nauczaniu języków obcych.

6

Jednym z czynników sprzyjających rozumieniu i trwałemu zapamiętaniu odebranej informacji jest prawidłowe wprowadzenie zasady pogładowości w nauczaniu, a w szczególności wdrożenie współczesnych środków technicznych do procesu dydaktycznego. Środki techniczne kompensują brak naturalnego środowiska językowego, które jest konieczne, by wytworzyć i utrwalić podstawowe nawyki i umiejętności językowe, realizują jedną z głównych zasad nauczania — zasadę pogładowości audialnej i audiowizualnej w nauczaniu konwersacji obcojęzycznej. Za najbardziej efektywny w tym względzie uważamy film językowy przedstawiający najrozmaitsze kolizje życiowe, wymagające użycia odpowiednich form mowy potocznej. Nie jest on oczywiście jedyną pomocą w nauczaniu języka obcego. Z proponowanych przez W. Passieka¹⁸ pomocy wybraliśmy następujące tworzące kompleks środków tradycyjnych i nowoczesnych w nauczaniu języków obcych:

1. Podręcznik dla nauczyciela — teksty + wskazówki metodyczne.
2. Podręcznik dla studenta — materiały tekstowe.
3. Podręcznik zawierający teksty lektury domowej + zadania kontrolne.
4. Nagrania do trenowania artykulacji (zadanie — przerwa, tzn. dwa takty).
5. Nagrania ćwiczące użycie form gramatycznych (zadanie — przerwa — klucz — przerwa, tzn. cztery takty).
6. Komplet przeźroczy udźwiękowionych — do aktywnego słuchania.
7. Przeźrocza udźwiękowane sytuacyjne (zadanie — przerwa — klucz — mowa dialogowa).
8. Przeźrocza udźwiękowane zawierające fabułę — ćwiczą mowę monologową.
9. Film dźwiękowy — rozumienie ze słuchu (do słuchania).

¹⁸ В. В. Пассек, *Методические указания к комплексному использованию технических средств*. В: *Применение технических средств обучения для интенсификации обучения иностранным языкам*, Рига 1971, s. 46 - 47.

10. Film dźwiękowy — produkcja (mówienie monologowe).
 11. Film dźwiękowy — słuchanie i mówienie, rozwijające mowę monologową i dialogową, najbardziej skomplikowany.

Podkreślamy przy tym, iż nauczyciel nadal odgrywa główną rolę: zważa na prawidłowe powtarzanie, reguluje rytm i tempo zajęć, klasyfikuje, dawkuje lub układa ćwiczenia dodatkowe w zależności od stopnia trudności, kieruje świadomym pokonaniem interferencji języka ojczystego. W porównaniu z nim (twórcze pomysły, elastyczność, erudycja, intuicja) środki techniczne pozostają jeszcze daleko w tyle. Zastosowanie środków technicznych nie zmniejsza zatem roli nauczyciela, lecz odwrotnie — wymaga większych wiadomości, uwagi, napięcia nerwowego, zwiększa jego ogólny wysiłek.

АНТОНИ МАРКУНАС, МИКОЛАЙ СТЕФАНИШИН

РОЛЬ И МЕСТО ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Резюме

Одной из основных функций языка является его коммуникативная функция. Особенно важна она в настоящее время, так как в связи с интенсификацией международных отношений и научно-технической революцией растет спрос на специалистов, бегло знающих иностранные языки. Следовательно, неотложной задачей в деле усовершенствования преподавания иностранных языков становится расширение круга способов и приемов, повышающих эффективность обучения путем применения разнообразных учебных пособий, и особенно технических средств. Имея в виду приоритет устной коммуникации между людьми, следовало бы определить, какие средства содействуют образованию навыков и умений иноязычной устной речи.

При классификации наглядных пособий, применяемых в обучении иностранным языкам, главным критерием следует считать цель обучения. Среди наглядных пособий особое значение имеют технические средства, которые подразделяются на информационные, контролирующие и обучающие. Они интенсифицируют работу учащихся в аудиторное и внеаудиторное время, увеличивают время общения с иноязычной речью, облегчают индивидуализацию процесса обучения.

Во время изучения иностранного языка в сознание учащихся, как правило, не поступают новые сведения о реальной действительности. Таким образом, цель технических средств — помочь переключиться „на мышление” на иностранном языке и заодно устранить сложные механизмы родной речи. Следует помнить о взаимосвязи программированного обучения и применения технических средств.

Слуховые технические средства (граммофон, магнитофон, языковая лаборатория) не облегчают приобретения умений пользоваться языком в определенных коммуникативных ситуациях, ибо устная речь не может функционировать в отрыве от говорящих, от обстоятельств, обуславливающих информацию. Эту роль могут исполнять лишь технические аудио-визуальные средства (озвученные диафильмы и звуковые кинофильмы). Языковые ситуации, представленные диафильмами, слишком искусственны. Их можно использовать только в некоторых случаях.

Самым эффективным наглядным дидактическим пособием, представляющим коммуникативные модели иностранного языка и побуждающим к высказыванию в конкретных жизненных ситуациях, может быть лишь языковой учебный фильм. Такой фильм показывает преимущественно говорящих героев, следовательно пониманию сообщения содействуют просодия, жест, мимика, внеязыковые факторы. Он должен быть построен таким образом, чтобы в максимальной степени активизировать учащихся для восприятия киноинформации, помогать ученикам подключиться к действию, вызывать разнообразные эмоциональные и вербальные реакции.

Однако не подлежит сомнению утверждение, что кинофильм не может быть единственным пособием в процессе обучения иностранному языку, но должен применяться наряду с другими средствами.

THE ROLE AND PLACE OF TECHNICAL AIDS IN THE LANGUAGE LEARNING PROCESS

by

ANTONI MARKUNAS, MIKOŁAJ STEFANISZYN

Summary

One of the main functions of a language is as a means of communication. It is especially important nowadays with regard to the development of international relations and scientific revolution and an increased-demand for specialists with a knowledge of a language. That's why the main task in language teaching is to improve the methods of teaching by using different means. Among the visual aids special importance should be given to technical aids which can be divided into informational, controlling and teaching. They intensify the students' work in class and at home, increase the time of contact with a foreign language, help to individualize the process of learning.

Whilst learning the language the students, as a rule, do not get new information about the surrounding world. That is why the aim of technical aids is to help the students to transfer into the foreign language and do away with an interference of the native language. It is necessary to remember that the programmed teaching and technical aids should be interdependent. Such technical aids as a tape-recorder record player and language laboratory do not help in the acquisition of language skills in certain communicative situations because oral speech cannot function without speakers and a suitable situations. Only technical audio-visual aids can play this role.

The most effective didactical means, which present the communicative model of a foreign language and induce the students to speak is language teaching-films. But it goes without saying that teaching-films cannot be the only means in the process of language learning. It should be used together with other visual aids.